

KUR'AN'DA PEYGAMBERİMİZ (SAV)'E HAS OLARAK ZİKREDİLEN KONULAR

Yrd.Doç.Dr. Ahmet Öz*

ÖZET

Yüce Allah peygamber olarak görevlendirdiği kişileri bir takım görevlerle yükümlü tutmuş, onlara, görevlerini yerine getirirken karşılaşacakları zorluklara karşı dayanma gücü vermiş ve bazen olağanüstü olaylar yaratarak mucizelerle onları desteklemiştir. Diğer yandan, normal insanların yükümlü olmadığı bazı görev ve sorumluluklarla onları yükümlü kılmıştır. Üzerlerindeki ağır sorumluluğun gereğini yerine getiren bu insanlara, sadece kendilerine has olarak, bazı ayrıcalıklar da verilmiştir. Bu ayrıcalıklar, İslam âlimleri tarafından "hasais" olarak nitelendirilmiştir.

Hadis, siyer, şemâil ve tefsir kaynaklarında, hasais konusu, ayrıntıları ile anlatılmıştır. Özellikle müstakil olarak yazılan "Hasais" ve "Delâil'ün Nübüvve" tarzı kitaplarda, iyi niyetle de olsa, abartılı ve yanlış yorumlanmaya müsait ifadeler yer almaktadır. Biz bu çalışmamızda, Kur'an'da anlatılan hasais konularını, sahih hadisler ve müfessirlerin yorumları çerçevesinde değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Hasais, Delâil, Peygamberimizin Çok eşliliği ve Gece Namazı.

TOPICS IN THE QUR'AN OUR PROPHET'S OWN

ABSTRACT

God enjoined people -who are assigned as prophets- with certain tasks, gave them strength against any difficulties to be confronted while doing his duties and He sometimes supported them by creating miracles and extraordinary things. On the other hand, these people have been responsible for some duties and responsibilities which haven't been liability for other people. These people were uniquely privileged for fulfilling their heavy

* KSÜ İlahiyat Fakültesi, DİKAB Öğretim Üyesi

responsibilities. These unique privileges have been defined as "Khasais" by Islamic Scholars.

Khasais has been explicated in a detailed way in the resources of Hadith, Seerah, Shamaa-il and Tafseer. There are exaggerative and misinterpretable statements, even though they were stated with good intentions, especially in "Al-Khasais" and "Dala'il al-Nubuwwah" which are written independently. We will review the topics of "Khasais" covered in The Qur'an within the scope of authentic hadith and scholiasts' interpretations.

Keywords: Khasais, dalail, Our Prophet Muhammad's Polygamy, night prayer.

GİRİŞ

Tarih boyunca yüce Allah, insanlara yol göstermesi için kendi içlerinden birilerini seçerek peygamber olarak görevlendirmiş, peygamberlerle birlikte kitaplar da göndererek insanların hem dünyada mutlu bir yaşam sürmelerini, hem de ahirette cennete ulaşmalarını istemiştir. Peygamberler, Allah'ın emir ve yasaklarını uygulamalı olarak ümmetlerine öğretmişler ve onlara iyi birer örnek olmuşlardır. Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) de insanlar için en iyi örnektir.¹ Peygamber olarak görevlendirilmesinden sonra, Allah'ın kendisine vahyettiği gibi dini yaşamış ve etrafındaki sahabesine gerek emir ve yasakları gerekse ahlaki tutum ve davranışları uygulamalı olarak en iyi şekilde öğretmiştir.

Diğer yandan yüce Allah, peygamberine has olmak üzere, bir takım yükümlülükler ve bazı imtiyazlar da vermiştir. Bu yükümlülük ve imtiyazlar ümmetine değil, sadece Peygamberimize hastır. Bu konu ile ilgili olarak, siyer ve şemail kitaplarında bölümler açılmış, hatta müstakil eserler bile yazılmıştır. Söz konusu eserlerde çok

¹Ahzab 33/21.

fazla ayrıntıya girilmiş, bazen ayrıntılar abartılı bir boyut kazanmıştır.

Sadece Peygamberimize has olan bu hususlar, hadis, siyer ve şemail ile ilgili kaynaklarda “Hasâisu'n-Nebi”, “Delâilü'n Nübüvve” veya “Hasâisu'r-Resul” başlıklarıyla yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de bu konu, ağırlıklı olarak Ahzap Suresinde geçmektedir. Söz konusu ayetlerin tefsirinde müfessirler siyer ve şemail kitaplarındaki kadar ayrıntıya girmeden, daha çok İslam düşmanlarının Peygamberimiz Hz. Muhammed'e yaptığı iftira ve saldırılara cevap verecek türden açıklama ve yorumlar yapmışlardır.

Bu çalışmamızda biz, şemail kitaplarında geçen ayrıntılara girmeden, Kur'an çerçevesinde konuyu inceleyerek müfessirlerin değerlendirmelerine yer verecek, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav)'e has olan bu hususların hikmetini tespit etmeye çalışacağız. Amacımız, Şemail kitaplarındaki bazı abartılı anlatımların, diğer bir deyişle, İslam düşmanlarının malzeme olarak kullanılabileceği tarzdeki ifadelerin, Kur'an'daki söz konusu ayetlerle ne kadar örtüştüğünü ortaya çıkararak, bizden sonraki nesillerin Peygamberimiz Hz. Muhammed'i daha doğru tanımalarına katkı sağlamaktır.

Siyer ve Şemail Kitaplarında “Hasaisü'n-Nebi” Konusu

Bu konuda en önemli kaynaklardan birisi Beyhâki (458/1065)'nin “*Delâilü'n Nübüvve*”si, bir diğeri ise Celaluddin es-Suyûti (911/1505)'nin “*el-Hasâisü'l-Kübrâ*” adlı eseridir. Bu eserlerde, Peygamberimize has olarak sayılan yüzlerce konu, aslında abartılarla doludur. Bunlardan dikkatimizi çeken birkaç başlığı ele alarak kısaca değerlendireceğiz.

Suyûti, Peygamberimizi fiziksel olarak insanüstü bir şekilde tanımlamış el-Vâkıdî (207/823)'den nakilde bulunarak Peygamberimiz Hz. Muhammed'in, Hz. İsa gibi beşikteyken konuştuğunu iddia etmiş,² dünyanın en yakışıklı insanı olarak ün salan Hz. Yusuf'a verilen güzelliğin iki katının Hz. Muhammed'e verildiğini,³ söylemiştir.⁴ Aynı zamanda onun bedeninin nurdan yaratıldığı, bu yüzden onun güneş veya ay ışığında gölgesinin olmadığı iddia edilmiştir.⁵

Diğer yandan Suyûti, dokuz eşinin tamamını bir gecede ziyaret edip hepsiyle cinsi münasebette bulunduğunu, hatta onun kırk erkeğin cinsel gücüne sahip olduğunu ifade etmiştir.⁶ Aynı zamanda eğer Peygamberimiz evli bir kadını görür ve ondan hoşlanırsa, Peygamberimizin onunla evlenmesi için, kocasının o kadını boşamasının vacip olduğu⁷ dahi söylenmiştir. Bu, bırakın Peygamberimizi, normal bir insanın dahi yapması çirkin olan iğrenç bir davranıştır.

Aynı zamanda, onun terinin mis gibi koktuğunu, hatta kızını evlendiren bir sahabinin kızına verecek bir hediyesinin olmadığını Peygamberimize söylediğinde, Peygamberimizin koltuk altında biriken terini küçük bir

² Suyûti, I/91.

³ Celaluddin es-Suyûti, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, Beyrut, 1985, II/309.

⁴ Daha fazla örnek için bkz. Mustafa İslamoğlu, *Üç Muhammed*, İstanbul, 2001, s.101-104.

⁵ İbnu'l Mulgîn Siracuddin Ebû Hafs Ömer b.Ali b.Ahmed, *Ğâyetu's'Sül Fi Hasâisu'r'Rasûl*, Thk. Abdullah Bahruddin Abdullah, Beyrut, 1993, s.297.

⁶ Suyûti, I/119.

⁷ İbnu'l A'râbi, *Ahkâmu'l Kur'an*, Thk. Abdulkadir Ata, Beyrut, 2003, III/599; el-Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir b. Ferh el-Ensâri, *el-Câmiu li Ahkâmi'l Kur'an*, Thk. Ahmet Berdûni ve İbrahim Atfiş, Kahire 1964, XIV/212; İbnu'l Mulgîn, s.196.

şişeye alarak parfüm diye kızına hediye ettiğini,⁸ onun dışkısının da misk gibi koktuğunu, onun idrarını içen Ümmü Emin'in bunu Peygamberimize söylediğinde; güle- rek "artık sen bugünden sonra karın ağrısından asla şikâyet etmeyeceksin" buyurduğunu ifade ederek, onun idrarının şifa olduğunu⁹ iddia etmiştir.

Suyûti, Peygamberimizin tabiattaki kurulu düzeni bile Allah'a dua ederek değiştirttiğini ifade ederek şöyle demektedir: "Resulullah (sav)'a vahiy geldiği bir sırada, kendileri Ali'nin dizleri üzerine başını koymuş bir şekilde uzanmakta idiler. Ali, henüz ikinci namazını kılmamış idi. Derken O, ikinci namazını kılamadan güneş battı. Bunun üzerine Peygamberimiz şu duada bulundular: "Ey Allah'ım, o senin ve Resulünün itaatinde idi, bu yüzden namazını kılamadı. Güneşi onun üzerine geri çevir de namazını vaktinde kılsın! Sonra güneşin tekrar doğduğu ve Hz. Ali namazını kıldıktan sonra battığını ifade etmiştir.¹⁰

Aynı şekilde abartılı anlatımlara devam eden Beyhâki ve Suyûti, Peygamberimizin geçtiği yollardaki her bir taşın ve ağacın ona secde ettiğini,¹¹ ölüm meleği olan Azrail'in dahi ondan izin almadan canını almadığını¹² söylemektedir. Ümmetin diğer ümmetlerden üstün olduğunu anlatırken de onun ümmeti için cehennem hararetinin, ancak hamam harareti kadar olacağını iddia etmektedir.¹³

Bütün bu ayrıntılı ve abartılı ifadeler, aslında iyi

⁸ Suyûti, I/115.

⁹Suyûti, I/121-122.

¹⁰Suyûti,II/137.

¹¹Suyûti, I/114; Beyhâki, Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâlü Sâhibu's-Şerîa, Beyrut, 1984,VI/69.

¹²Suyûti, II/325.

¹³Suyûti, II/395.

niyetlerle yazılmış ifadelerdir. Bizim Peygamberimizin diğer peygamberlerden üstün olduğunu kanıtlamak adına, Hz. İsa gibi beşikteyken konuştuğu ve benzeri örnekler, diğer peygamberler yapar da benim peygamberim ondan aşağı mı kalacak mantığıyla yazılmış mucizelerdir.¹⁴

Oysa peygamberlerin hepsi, Allah'ın seçkin kullarıdır ve fiziksel özellik olarak tüm insanlarla aynı özelliklere sahiptir.¹⁵ Onun da dışkısı ve teri pis kokar idrarı ise şifa değildir. Ağaçlar ve taşlar Peygamberimize değil Allah'a secde ederler. Bunları doğru kabul edersek, Peygamberimizi bir insan olarak değil, doğaüstü özelliklere sahip bir yaratık olarak görürüz ve dolayısıyla bizim gibi beşeri özelliklere sahip olamadığı için onu örnek almamız da mümkün olmaz.

Kısaca ifade etmek gerekirse Beyhâkî ve Suyûti, Delâil ve Hasais başlığı altında yüzlerce konu zikretmiş ve abartılara dalmışlardır. Bu abartılara iyi niyetle yaklaşırsak, İslam düşmanlarının bu tür ifadeleri seçerek İslam kültürüne ve değerlerine saldırmalarına fırsat vermiş oluruz. Çünkü bu tür ifadeler, bizim için Allah'tan sonra en çok sevdiğimiz kişi olarak Hz. Muhammed'in aşağılanmasına sebep olacak ifadelerdir. Bu konuda, İslam düşmanlarına, kendi kaynaklarımız içinde malzeme sunacak olursak, gelecek nesillerin sevgili Peygamberimizi yanlış tanımalarına vesile oluruz. Oysa Kur'an'da Ahzap Sûresinde Peygamberimize has olarak zikredilen hususlar, birkaç konu olarak karşımıza çıkar. Şimdi kısaca bunlara bir göz atalım.

¹⁴Ayrıntılı bilgi ve örnekler için bkz. Şaban ÖZ, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İsar Vakfı, İstanbul,2008, s.61.

¹⁵ Fussilet,41/6

Peygamberimizin Eşleri ve Evliliği İle İlgili Hususlar

Kur'an'da Hz. Muhammed'e has olarak zikredilen hususların en önemlisi, genel olarak Peygamberimizin evliliği ile alakalı konulardadır.

a. Onun Eşleri Sıradan Kadınlar Gibi Değildir

Yüce Allah'ın mü'minlerin anneleri olarak nitelediği¹⁶ Peygamberimizin eşlerinin diğer kadınlardan farklı olduklarını şöyle ifade etmektedir: "*Ey peygamber kadınları, siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz...*"¹⁷ Ayetin devamında onların tavırlarına, yabancı erkeklerle konuşmalarına, evlerinden dışarıya çıkarken giyim kuşamlarına dikkat etmeleri emredilerek saygınlıklarını korumaları istenmiştir. Seçkin konumlarını korumaları için de takvaya uygun yaşamalarını emredilmiştir. Çünkü onların bulunduğu yer, sıradan bir kadının durabileceği bir yer değildir.¹⁸

b. Eşlerinin Özel Olması Sevaplarının ve Cezalarının İki Kat Verilmesi

Mü'minlerin anneleri o saygın konuma gelirken birçok fedakârlığa katlanmışlar, dünya nimetlerini değil Allah'ı ve Resulü'nü tercih etmişlerdir.¹⁹ Dolayısıyla Allah onların bu fedakârlıklarına karşılık, yaptıkları iyiliklere iki kat sevap vererek onları ödüllendirirken, yapabilecekleri herhangi bir kötülüğe karşı da iki kat azap vereceğini va'detmiştir. Söz konusu ayetlerin mealleri şöyledir:

"Ey peygamberlerin hanımları! Sizden kim açık bir çirkinlikte bulunursa, onun için azabın iki katı vardır! Ve bu, Allah'a göre kolaydır. Fakat sizden kim Allah'a ve

¹⁶Ahzab, 33/6.

¹⁷Ahzab, 33/32.

¹⁸Seyyid Kutup, *Fi Zilâli'l Kur'an*, Dâru's-Şurûk, Beyrut 1986,V/2857.

¹⁹Ahzab, 33/28-29.

Resûlü'ne itaate devam eder ve salih amellerde bulunursa onun da mükâfatını iki kat veririz! Ve cennette onun için bol bir rızık hazırlanmıştır." ²⁰

Kuşkusuz bu durum, onların sahip buldukları saygın yerin bir sonucudur. Çünkü onlar Hz. Peygamberin eşleri ve mü'minlerin anneleridirler. Bu iki nitelik onlara ağır görevler yüklemektedir. Aynı zamanda bu durum onları kötülüğe yaklaşımdan da korumaktadır. Sözelimi onlardan biri, apaçık bir edepsizlik yapacak olursa, iki kat azabı hak edecektir. İşte bu varsayım onların buldukları saygın yerin kendilerine ne büyük bir yükümlülük getirdiğini ortaya koymaktadır.²¹

Meseleye ayetlerin bağlamından ve diğer karinelere bakıldığında, burada anlatılmak istenen şeyin, Hz. Peygamber'in eşlerinin meziyetleri, özellikleri ve örneklik vasıfları olduğu anlaşılmaktadır. Genellikle yetki-sorumluluk, nimet-külfet arasında bir denge vardır. Hz. Peygamber'in hanımları da büyük bir sorumluluk taşımakta, bu büyük ve eşsiz insanın eşi olmanın gerektirdiği büyük bir imtihana tâbi tutulmaktadırlar. Başarılarının, ödülleri, başarısızlıklarının ve cezalarının da bu statü ve sorumluluklarıyla uyumlu olması gerekir.²² İki kat cezanın verilmesinin nedeni, birisi günahın karşılığı, diğeri ise peygambere olan hürmetsizliğin cezasıdır. Sevabın iki kat olması da aynı şekildedir. Birisi taatin sevabı, diğeri ise peygambere olan izafetin feyz ve bereketidir.²³

Abdullah b. Abbas, ayette zikredilen "*Fâhişetin*"

²⁰Ahzab, 33/30-31.

²¹Seyyid Kutup,V/2857.

²²Hayrettin Karaman vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB. Yayınları, Ankara, 2007, IV/381.

²³Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul ts.,XI/3889-3890.

ifadesini "kötü ahlaklı olmak ve itaatsizlik göstermek."²⁴ olarak açıklarken, Taberi, "Zina etme" olarak izah etmiştir.²⁵

Bu uyarı, Hz. Peygamber'in hanımlarından birinin böyle bir edepsizlik yapmış olma ihtimali olduğu anlamına gelmez. Onların müminlerin anneleri olduklarının farkında olmaları gerektiği, bu nedenle ahlakî sorumluluklarının büyük olduğu ve davranışlarının mükemmel ve saf olması gerektiği anlamına gelir. Buna benzer bir şekilde yüce Allah, Hz. Peygamber'e de şöyle hitap etmektedir: "*Eğer şirk koşarsan, bütün amellerin boşa gider.*"²⁶ Bu da Hz. Peygamber'in şirk koşma ihtimali olduğu anlamına gelmez, bilakis Hz. Peygamber'in, bu vesileyle de diğer Müslümanların, şirke karşı çok dikkatli olmaları konusunda uyarmakta ve bunun büyük bir günah olduğunun farkında olmaları gerektiğini anlatmaktadır.

Bu insanların, günahları nedeniyle iki kat azaba çarptırılmalarının, iyi bir amel karşılığında da onlara iki kat mükâfat verilmesinin nedeni, Allah'ın toplum içinde yüksek makam verdiği kişilerin, insanlara lider olmaları ve insanların çoğunun iyi de olsa kötü de olsa bu liderlere tabi olmasındandır. Bu nedenle onların kötü amelleri sadece kendileriyle sınırlı kalmaz, bilakis bir topluluğun bozulmasına sebep olur. İyi amelleri de kendileri ile sınırlı kalmaz ve birçok başka insanın da kurtuluşuna neden olur.²⁷

²⁴Abdullah b. Abbas, *Tenviru'l-Mikbâs min Tefsiri İbni Abbas*, Thk. Mecduddin Muhammed b. Yakup Firûzâbâdi, Beyrut,2011, s.444.

²⁵et-Taberi, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'an*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2010,IX/225.

²⁶Zümer, 39/65.

²⁷Mevdûdi, *Tefhîmü'l-Kur'an*,Terc. Heyet, İnsan yay. İstanbul,1987, IV/365.

c. Ona Dört Hanımdan Fazla Eş Alma Hakkı Verilmiştir

Ahzap Sûresinde bahsedilen en önemli konulardan birisi de Peygamber efendimizin evliliği ve aile hayatıyla ilgili ayetlerdir. Peygamberimize has olarak onun evliliğinin dört kadınla sınırlanmaması, kötü niyetli kişiler tarafından farklı manalara çekilmiş, iyi niyetli bazı Müslümanlar da onun dörtten fazla evliliğini, cinsel gücü açısından kırk erkeğin gücüne sahip olduğunu ifade ederek, basit ve yanlış bir gerekçeye dayandırmışlardır. Oysa olayın birçok mantıklı gerekçesi ve hikmeti vardır. Öncelikle biz bu konuda ilgili ayetlere müfessirlerin yaptığı yorumları zikredecek ve daha sonra kısaca değerlendireceğiz. Aşağıdaki ayeti kısaca bir inceleyelim.

“Ey Peygamber! Biz, şu gruplara dâhil kadınları sana helâl kıldık: Mehirleri verdiğin eşlerini, Allah'ın sana harp esîri olarak verdiği cariyeleri, seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halanın kızlarını, dayının ve teyzenin kızlarını, bir de mehir istemeksizin kendisini Peygambere hibe eden ve Peygamberin de kendisini nikâhlamak istediği mümin kadını, diğer müminlere değil, sadece sana mahsus olmak üzere helâl kıldık. Bizim, müminlerin eşleri ve ellerinin altındaki cariyeler hakkında gerekli kıldığımız mehir gibi hususlar, zaten malumumuz olup onları bildirmiştik. Hibe yoluyla mehirsiz evlenmeyi sana mahsus kılmamız, nikâh konusunda senin için bir güçlük olmaması içindir. Allah gafurdur, rahîmdir.”²⁸

Yüce Allah müminlere, dörtten fazla kadınla evlenmeyi yasaklamış,²⁹ evlenirken eşlerine takdir edilen mehri vermelerini emretmiş,³⁰ gerektiğinde kadının veli-

²⁸Ahzab,33/50.

²⁹Nisa, 4/3.

³⁰Nisa, 4/24.

sinin iznini şart koşmuştur.³¹ Bu ayeti kerimede ise Allah peygamberine, sanki şöyle buyurmaktadır: “Ey peygamber, sana has olmak üzere, diğer müminleri evlenme hususunda sorumlu tuttuğumuz birçok yükümlülüklerden seni beri kıldık ki senin için bir zorluk olmasın.”³²

Bu ayette sadece Peygamberimize has olarak zikredilen diğer bir konu da onun kendilerini Peygamberimize hibe eden, yani hiçbir mehir almaksızın onunla evlenmeye hazır olan ve Peygamberimizin de kendisinden hoşlandığı Müslüman kadınlarla evlenebilmesi hususudur. Allah'ın kendisine verdiği bu izinden sonra Hz. Peygamber, hicretin yedinci yılında Hz. Meymune ile evlenmiş, fakat mihrini ödemediği için ilişki bulunmaması gerektiğini düşünmüştü. Bu yüzden Hz. Meymune hiç talep etmediği halde ona mehir vermiştir. Bazı müfessirler, Hz. Peygamber'in, kendisini hibe eden hiçbir kadınla evlenmediğini söylerler. Fakat bu, onun kendisini hibe ettiği halde hiçbir kadınla mehirsiz evlenmediği şeklinde anlaşılabilir.³³

Buhari ve Müslim, Hz. Aişe'den şöyle rivayet etmiştir: «Ben kendilerini Resulullah'a hibe eden kadınları kıskanır ve ayıplayarak, «Bir kadın kendini bir erkeğe hibe etmekten haya etmez mi?» derdim, Taki, «...Kimi de diler sen yanına alabilirsin.» ayeti nazil oluncaya kadar. Ayet nazil olunca, Resulullah'a, «Görüyorum ki Rabbin yalnız senin arzunu yerine getiriyor,» dedim.»³⁴

Kendilerini Resulullah'a hibe eden kadınların İsim-

³¹ Nisa, 4/25.

³²et-Taberi, IX/250.

³³Mevdûdi, IV/392.

³⁴Buhari, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah, *Sahih-u'l-Buhâri*, Thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır, Şam,2000,Tefsir, 4788 VI/117; Müslim b. Haccac Ebû'l-Hasan el-Kuşeyri, *Sahih-i Müslim*, Thk. M. Fuad Abdulbâki, Beyrut, ts, Hac, 1464, II/1085.

leri hususunda birçok rivayet vardır. Bunlardan bazıları-
nın isimleri şöyledir: Ümmi Şerik, Havle binti Hâkim, Ley-
la binti el-Hatim. Ancak bunlardan hiçbirisi Resulullah
ile evli değildi.³⁵

ez-Zemahşeri ise kendilerini bağışlayan hanımların
dört tane olduğunu ifade ederek isimlerini şöyle sıralar:
Meymune binti Haris, Zeyneb binti Huzeyme, Um Şerik
binti Cabir ile Havle binti Hâkim.³⁶

İbni Kesir ise, «Resûlullah'a kendilerini hibe eden
kadınlar çoktu, diyerek yukarıda geçen Hz. Aişe rivayetini
aktarmıştır.³⁷

Ayette Allah'ın "*Senin için hiçbir darlık olmasın*"
ifadesi, onun dört kadınla evlilik sınırlaması nedeniyle bir
güçlük çekmemesi içindir. Yoksa bu ifade, onun
kendisine istediği kadar kadınla evlenme izni verilen, çok
şehvetli bir erkek olduğu anlamına gelmez. Böyle bir
anlamı ancak Hz. Peygamber'in kendisi yirmi beş yaşında
iken kırk yaşında bir kadınla evlenip onunla yirmi beş
yıllık mutlu ve huzurlu bir evlilik hayatı yaşadığını
unutan ön yargılı bir kimse çıkarabilir. O öldüğünde, Hz.
Peygamber yine yaşlı bir kadın olan Hz. Sevde ile
evlenmiş ve üç-dört yıl kadar başka kadınla evlenme-
miştir. Hiçbir makul ve dürüst insan kalkıp ta onun 53
yaşından sonra şehvetinin güçlendiğini ve bu yüzden
birçok kadınla evlendiğini söyleyemez. Aslında "*hiçbir
darlık olmasın*" sözlerini anlayabilmek için bir taraftan
Allah'ın Peygamber'ine yüklediği büyük sorumluluk göz

³⁵M. Ali es-Sabûni, *Ravâiu'l Beyan Tefisiri Âyâti'l-Ahkâm*, Dersaadet,
İstanbul, ts. II/313.

³⁶ez-Zemahşeri, Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, el-Keşşâf
an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil, Bey-
rut, 1995, III/533.

³⁷İbn Kesir, *Tefisru'l Kur'an'ül Azim*, Dâru'l Marife Beyrut, 1979,
III/500.

önünde bulundurulmalı, diğer taraftan bu büyük görevi yerine getirirken içinde bulunduğu ortam ve şartlar iyi anlaşılmalıdır. Bu iki noktayı, önyargısız bir zihinle kavrayan herkes, eşler konusunda niçin ona sınırsız serbestlik verilmesi gerektiğini ve dört eş sınırlamasında onun için ne tür bir "darlık" olduğunu anlayacaktır.

Bunun nedenlerinden birisi, kadınları eğitmektir. O çeşitli yaşlarda ve farklı zihni kapasiteye sahip birçok kadınla evlenip onları eğitip öğreterek kendisine yardımcı yetiştirmiş ve daha sonra onları, genç, orta yaşlı ve yaşlı kadınların dini eğitiminde, onların ahlâken eğitilmesinde görevlendirmiştir.

Diğer yandan, Hz. Peygamber, İslâm öncesi cahiliye hayat tarzını ortadan kaldırıp, onun yerine İslâmî hayat tarzını uygulamalı olarak göstermekle görevlendirilmişti. Bu görevin yerine getirilebilmesi için, cahiliye sistemini savunanlarla bir çatışma içine girmesi kaçınılmazdı ve böyle bir çatışma, garip gelenek ve adetlerin ve kabile sisteminin yürürlükte olduğu bir toplumda gerçekleştirilecekti. Bu şartlar altında, diğer Arapların yanı sıra, Hz. Peygamber'in, düşmanlıklara son verip dostluk bağlarını güçlendirmek için farklı kabile ve ailelerden kadınlarla evlenmesi gerekiyordu. Bu nedenle evlendiği kadınların seçiminde, onların kişisel özelliklerinin yanı sıra bu gaye de önemli bir rol oynamıştır.

Hz. Peygamber, Hz. Aişe ve Hz. Hafsa ile evlenerek, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'le arasındaki bağı daha da güçlendirmiştir. Hz. Ümmü Seleme, Ebu Cehil ve Halid bin Velid'in de mensub olduğu bir ailedendi ve Ümmü Habibe, Ebu Süfyan'ın kızıydı. Bu evlilikler bir dereceye kadar bu ailelerin düşmanlıklarını yumuşatmıştır. Öyle ki, Ümmü Habibe ile evlendikten sonra Ebu Süfyan,

savaş alanında Hz. Peygamber'in karşısına hiç çıkmamıştır. Hz. Safiyye, Hz. Cüveyriye ve Reyhâne, Yahudi kabilelerine mensuptu. Hz. Peygamber onları azat edip nikâhladıktan sonra, Yahudi kabilelerin düşmanlıkları nispeten azalmıştır. Çünkü Arap geleneğine göre, bir kimse bir kabileden bir kadınla evlenirse, sadece kadının ailesinin değil, bütün kabilenin damadı kabul edilirdi ve bir damada karşı savaş açmak ise onur kırıcı bir davranıştı.³⁸

Kısaca ifade edecek olursak, onun evliliklerinde eğitim açısından, toplumsal ve siyasi açıdan birçok hikmetler vardır.³⁹ Konuyu fazla uzatmamak için bu kadarla yetiniyoruz.

Peygamberimizin çok eşliliği ile ilgili üzerinde farklı yorumların yapıldığı diğer bir ayet ise şöyledir:

*"Ey Peygamber, eşlerinden dilediğini bir süre ihmal edip dilediğini de yanına alabilirsin. Kendisinden bir süre uzak durduğun eşlerinden birini tekrar yanına almanda sana bir vebal yoktur. Bu hal onların sevinmeleri, mahzun olmamaları, yaptığın muameleden hepsinin hoşnut olmaları yönünden daha uygundur. Allah kalplerinizde olan her şeyi bilir. Allah alîmdir, halîmdir."*⁴⁰

Âyet-i kerimedde: "Ey Peygamber, hanımlarından dilediğini geri bırakır dilediğini yanına alabilirsin." buyrulmaktadır. Bu ifadeden kastedilen mana hakkında müfessirler pek çok görüş öne sürmüşlerdir. Bu görüşlerden bir kısmını kısaca aktaralım.

Abdullah b. Abbas, bunun manasının: "Ey Peygamber, hanımlarından dilediğinin sırasını erteleyip dile-

³⁸Mevdudi, IV/392-393.

³⁹Daha geniş bilgi için bkz. M. Ali es-Sabûni, *Ravâiu'l-Beyân*, II/314-326.

⁴⁰Ahzab,33/51.

diğinin sırasını öne alabilirsin. Onlar arasında günleri taksim etme mecburiyetin yoktur."⁴¹ demek olduğunu söylemiştir.

Resulullah'ın, hanımlarına, isterse kendilerini boşayabileceği veya kalmak isterlerse kalabilecekleri konusunda serbest bırakınca⁴², hanımları boşanmak istemişler ve Resulullah'a: "Ey Allah'ın Resülü, malından dilediğini ver, kendin de dilediğin zaman bize gel" demişlerdir. Resulullah, hanımlarından, Sevde, Cüveyriye, Safiye, Ümmü Habibe ve Meymune'nin sıralarını ertelemiş, Aişe, Ümmü Seleme, Hafsa ve Zeyneb'in sıralarını geçirmemiştir. Ayetin bu ifadesi, işte bu hususu beyan etmektedir.

Hz. Aişe diyor ki: "Resulullah hanımları arasında taksimat yapar ve adaletli davranırdı. Sonra şöyle derdi: *"Ey Allah'ım, bu benim gücümün yettiği kadarıyla yaptığımıdır. Sen beni, benim gücümün yetmediği ve senin gücünün yettiği şeylerden dolayı kınama."*

Taberi, yukarıdaki görüşleri zikrettikten sonra, kendi görüşünü şu şekilde ifade etmektedir: "Ey Peygamber, sana kendilerini hibe eden kadınlardan ve benim sana, evlenmeyi helal kıldığım kadınlardan dilediğini erteleyip kabul etmeyebilir, onlarla evlenmeyebilirsin ve nikâhın altında bulunan kadınlardan dilediğine yaklaşmayabilirsin. Kendilerini sana hibe eden kadınlardan dilediğini kabul edip onlarla evlenebilirsin ve nikâhın altında bulunan kadınlardan dilediğinin yanına varabilirsin dilediğinin de yanına varmayabilir, günleri taksim etmeyebilirsin."⁴³

Bazı müfessirler, eşlerinden dilediğini boşar, dile-

⁴¹et-Taberi, IX/253.

⁴²Ahzab, 33/28-29.

⁴³et-Taberi, IX/253-255.

diğini yanında tutabilirsin⁴⁴ şeklinde yorumlarken, bazıları da eşlerinin yanında geceleme konusunda sıra takibinin zorunlu olmadığını⁴⁵ şeklinde yorumlamışlardır. Buna rağmen Hz. Sevde hariç, Peygamberimiz diğer eşlerinin yanında sırasıyla kalmıştır. Hz Sevde ise yaşlı olduğu için sırasını Hz. Aişe'ye vermiştir.⁴⁶

Abdullah b. Abbas'a göre ise bu ifadenin manası şöyledir: "Ey Muhammed, mümin kadınlardan dilediğinle evlenip dilemediğinle evlenmeyebilirsin."⁴⁷

Peygamberimizin evliliği ile ilgili diğer bir konu ise, daha önce, onun istediği kadını alıp istediğini boşama hakkının olduğu ama eşlerine gidip gitmeme konusunda serbestlik tanıdıktan sonra kendisiyle beraber kalmaya razı oldukları için artık peygamberimizin başka kadınlarla evlilik hakkının olup olmadığı konusudur. Konu ile ilgili ayet şöyledir:

*"Bundan böyle artık başka kadınlarla nikâhlanman, bunları başka hanımlarla değiştirmen, kendilerini güzel bulup beğensen bile, sana helâl değildir. Ancak elinin altındaki cariyeler bunun dışındadır. Allah her şeyi gözetlemektedir."*⁴⁸

Müfessirler bu âyet-i kerimeyi farklı şekillerde izah etmişlerdir.

Abdullah b. Abbas ve Katade'den nakledilen bir görüşe göre, bu ayetin izahı şöyledir; "Ey Peygamber, serbest bıraktığın hanımların, Allah'ı, Resulünü ve âhiret

⁴⁴Ez-Zemahşeri, III/535.

⁴⁵Elmalılı Hamdi Yazır, VI/3914; Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat ve Milliyet Gazetecilik, İstanbul, 1995, IV/2079.

⁴⁶Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan yay. İstanbul, 2012, IV/198.

⁴⁷Abduullah b. Abbas, *Tenviru'l Mikbâs*, s.447

⁴⁸Ahzab,33/52.

yurdunu seçtikten sonra artık bunların üzerine senin evlenmen veya bunlardan biriyle başka bir hanımı değiştirmen sana helal değildir." Bu hanımlar, Resulullah vefat ettiği zaman geride kalan dokuz hanımıdır.⁴⁹

Übey b. Kâ'b, İkrime, Dahhâk ve Ebû Salih, bu âyeti şöyle izah etmişlerdir. "Ey Muhammed, sana helal olduğunu zikrettiğimiz hanımlar dışındaki hanımlarla evlenmen helal değildir." Bu izah tarzına göre, Resulullah'ın, bu surenin ellinci ayetinde zikredilen hanımlar dışındaki kadınlarla evlenmesi yasaklanmış, fakat bu zikredilen hanımlar gibi kadınlarla evlenmesi serbest bırakılmıştır. Taberi bu görüşü tercih etmiştir.

Mücahid ise, bu ayeti şu şekilde izah etmiştir: Müslüman olmayan kadınlar sana helal değildir. Yani Yahudi, Hıristiyan ve müşrik kadınlar sana haramdır.

Ayette, "*Güzellikleri hoşuna gitse de onları başkalarıyla değiştirmen caiz değildir.*" buyrulmaktadır. Mücahid, ayetin bu bölümünü şöyle izah etmişlerdir: "Ey Muhammed, sen, Müslüman olan hanımlarını, Hıristiyan, Yahudi ve müşrik olan kadınlarla değiştiremezsin. Onların güzelliği senin hoşuna gitse dahi bu böyledir."⁵⁰

Ancak bazı müfessirler burada ifade edilen değiştirmenin eski bir Arap geleneğini ortadan kaldırmak için ifade edilmiş olabileceğini söylerler. Cahiliye Araplarının eşlerini birbirleriyle değiştirme şeklinde bir gelenekleri vardı. Allah bu ayetle onların bu geleneğini ortadan kaldırmıştır.⁵¹

Dahhâk ise şöyle izah etmiştir: "Ey Muhammed,

⁴⁹ez-Zemahşeri, III/536; Süleyman Ateş, IV/2080; Sait Şimşek, IV/199.

⁵⁰et-Taberi, IX/359.

⁵¹et-Taberi, IX/261; ez-Zemahşeri, III/536; Mehmed Vehbi, *Hulâsat'ul Beyan Fi Tefsir'il Kur'an*, Üçdal Neşriyat İstanbul, 1968, XI/4456.

halen senin nikâhın altında bulunan hanımlarını, güzellikleri hoşuna gitse dahi başka hanımlarla değiştirmen helal değildir. Yani hanımlarından birini boşayıp yerine başkasını alamazsın." Taberi de bu görüşü tercih etmiştir. Bu izah şekline göre Resulullah, kendisiyle beraber kalmayı tercih eden hanımlarını boşayıp yerlerine başka hanımlar alamayacaktır.⁵² Allah burada, Resulüne de bundan başka (var olan dokuz eşinden) eşle evlenmeyi caiz görmemiştir.⁵³

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi, Peygamberimizin evliliği ile ilgili ayetlerdeki sınırlama ve müsamahalar, Allah tarafından kendisine has olarak verilen hak ve sorumluluklar çerçevesinde Kur'an ayetleriyle kendisine bildirilmiştir. Ayrıca dörtten fazla eşle evliliği sınırlayan ayet⁵⁴ indiği zaman, dörtten fazla eşi olan mü'minler, eşlerinden dört tanesini seçip diğerlerini boşamışlardır.⁵⁵ Ahmed. b. Hanbel ve Ebû Davud'dan gelen rivayette ise, yeni müslüman olan bazı sahabelerden dörtten fazla eşi olanlara, Peygamberimiz'in eşlerinden dört tanesini seçip diğerlerini boşamalarını emrettiği ifade edilir.⁵⁶ Bu anlatılardan, tüm sahabelerin dörtten fazla eşe sahip olduğu ve hepsinin fazla olan eşlerini boşadıklarını ve mümin kadınların mağdur edildiği şeklinde bir sonuç ta çıkarılmamalıdır. Bunlar birkaç münferit olaydır ama müminlerin teslimiyeti açısından önemlidir. Fazla

⁵²et-Taberi, IX/360-361.

⁵³ Elmalılı Hamdi Yazır, VI/3916.

⁵⁴Nisa, 4/3.

⁵⁵ Süleyman Ateş, II/556.

⁵⁶ Ebu Bekir Abdurrahman b. Hemmam es-San'ani, *el-Mussannef*, Thk. Habiburrahman el-A'zami, Beyrut, 1993, VII/162; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, Thk. Şuayb el Arnavuti, Beyrut, 2001, VIII/220-221; Ebû Davut, Süleyman b. el-Eşhas b. İshak b. Beşir b. Şeddat b. Amr el Ezdi, *Sünen-i Ebû Davut*, Thk. M. Muhyiddin Abdül-Hamid, Mektebetu'l Asri, Beyrut, ts. H.No:2241, II/272.

olduğu için boşanan kadınlar, başka erkeklerle evlenebilme hakkına sahiptiler ve birçoğu başka erkeklerle evlenmiştir. Eğer Peygamberimiz söz konusu ayet indiğinde, eşlerinden fazla olanı boşasaydı, Kur'an'da mü'minlerin anneleri⁵⁷ olarak nitelendirilen eşleri ortada kalacak ve hiç kimse ile evlenemeyecekti. Ahzab Sûresinin yirmi sekiz ve yirmi dokuzuncu ayetinde ifade edilen Peygamberimizin eşlerinin dünyalık bazı dünya nimetleri istemeleri sonucunda Peygamberimizin, isterlerse onları dünyalık nimetler vererek boşayabileceğini ifade etmesinden sonra, onlar Allah'ı ve Resulünü tercih ederek tüm mü'minlere örnek anneler olmuşlardır. Yüce Allah onların sıradan kadınlar olmadıklarını ayetle⁵⁸ ifade ederek, onların saygın konumlarını vurgulamıştır. Ahzap Sûresi elli ikinci ayetinde ise, onun artık var olan eşlerinden başka eş almak istese bile evlenemeyeceğini ifade ederek konu ile ilgili son noktayı koymuştur. Yani yüce Allah Peygamberimize özel olarak sınırsız kadınla evlenme hakkı vermemiş, var olan özel durumdan dolayı onların boşanarak ortada kalmasını istememiştir.

d. Eşlerinin Mü'minlerin Annesi Olması ve Vefatından Sonra Onlarla Evlenmenin Haramlığı

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, yüce Allah'ın kendilerini müminlerin anneleri olarak nitelediği Peygamberimizin eşleri, konumları gereği, büyük bir hürmete layıktırlar. Allah sahabenin onlarla olan münasebetlerinde, uymaları gereken kuralları koyarak, onların saygınlıklarının, Peygamberimizin vefatında sonra da devam etmesini istemiştir.

“...Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleri-

⁵⁷Ahzab, 33/6.

⁵⁸Ahzab, 33/32.

niz, hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır. Sizin Allah'ın Resûlünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlamanız asla caiz olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük (bir günah)tır."⁵⁹

Peygamberimizin mübarek eşleri biz mü'minlerin anneleridir. Dolayısıyla kişinin kendi annesiyle evlenmesi caiz değildir. Bu yüzden onlarla hiçbir mümin asla evlenemez.⁶⁰ Sahabeden Talha b. Ubeydullah⁶¹ ya da diğer bir rivayette Kureyş'in önde gelenlerinden birisi, eğer Peygamberimiz vefat ederse, vefatından sonra Hz. Aişe ile evlenmeyi düşündüğünü söyleyince, bu söz Peygamberimizin kulağına gitmiş ve o da doğal olarak bu sözden rahatsız olunca, bu ayet inmiştir.⁶² Ayette Peygamberimizin muhterem eşleriyle görüşülmesi icap ettiğinde, perde arkasından görüşülmesi gerektiği emredilerek, hem onların hem de mümin erkeklerin kalplerinin birbirine meyli engellenmiş, vefatından sonra da onlarla evlenme niyeti yasaklanmıştır. Böylece hane-i saadet her tülü kötü ve şüpheli nazardan uzak tutulmuştur.⁶³

Yüce Allah, Peygamberimizin ve muhterem eşlerinin saygınlığını koruyarak onların sıradan kadınlar olmadığını vurgulamış, onlarla herhangi bir insanın evlenmesini istememiştir. Ayrıca böyle olacak olsaydı, bu olay Peygamberimizi üzecekti. Ayette buna da işaret ederek, Allah Peygamberimizin üzülmesin istememiştir.

Peygamberimize Gece Namazının Farz Olması

Müfessirlerin büyük bir çoğunluğu, Peygamberimi-

⁵⁹Ahzab, 33/53.

⁶⁰et-Taberi, IX/273.

⁶¹el-Kurtubi, XIV/229.

⁶²el-Vâhidi, *Esbâbu Nüzulü'l-Kur'an*, Thk. Asım b. Abdu'l-Muhsin el-Humeydan, Dâru'l-İslah , Dammam, 1992. s.361.

⁶³Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu yay. İstanbul ts. IX/4888.

zin vefatına kadar ona gece namazının farz olduğunu kabul etmektedirler. Delil olarak da Müzzemmil Sûresinin ilk ayetlerine ve İsrâ Sûresinin yetmiş dokuzuncu ayetine dayanmaktadırlar. Bir gurup müfessir ise, beş vakit namaz farz kılınmadan önce Peygamberimizle birlikte tüm Müslümanlara farz kılınan gece namazının, İsrâ Sûresi yetmiş dokuzuncu ayeti inince, Peygamberimize ve tüm Müslümanlara nafîle kılındığını söylemektedirler. Aynı zamanda Müzzemmil Suresi yirminci ve İsrâ Sûresi yetmiş dokuzuncu ayetinin, Müzzemmil Suresindeki gece namazını farz kılan ilk ayetleri nesh ettiğini ifade etmektedirler. Diğer bir gurup ise, beş vakit namazın farz kılınmasıyla ve Müzzemmil Sûresi yirminci ayetiyle birlikte gece namazının, Peygamberimiz dışında tüm Müslümanlara nafîle olduğunu, İsrâ Sûresi yetmiş dokuzuncu ayetiyle de sadece Peygamberimize farz kılındığını ifade etmektedirler. Biz tüm bu görüşleri delilleriyle birlikte zikrettikten sonra değerlendirmesini yapacağız.

1. Peygamberimize Gece Namazının Farz Olduğunu ve Farziyyetin Vefatına Kadar Devam Ettiğini Söyleyenlerin Görüşü

“Ey örtüsüne bürünen! Az bir kısmı hariç olmak üzere, geceleyin kalk. (Gecenin) Yarısı kadar. Ya ondan biraz eksilt. Ya da üzerine ilave et. Kur'an'ı tertil ile düşünerek oku.”⁶⁴

Yukarıdaki ayette hitabın, doğrudan Peygamberimize yöneltilmesinin, ona geceleyin namaz kılmasının emredilmesinin anlamı, teheccüdün ona farz olduğunu ve bu farz oluşun özellikle ona özgü olduğunu göstermektedir.⁶⁵ «Gecenin bir kısmında uyanıp, sırf sana mahsus faz-

⁶⁴Müzzemmil, 1-4.

⁶⁵ez-Zuhayli, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Şam,1418, XXIX/209.

la olmak üzere onunla (Kur'an İle) gece namazı kıl.»⁶⁶ ayeti de gece namazının Resûlullah'a farz olduğuna delalet eder. Çünkü ayette, gece namazı emrinden sonra «sana» kelimesinin kullanılması da bu farzın sadece Resûlullah'a mahsus olduğunu ortaya koymaktadır. Ayette geçen “nafiletten leke” ifadesinin Resûlullah için farziyyet ifade ettiğini, beş vaktin üzerine ek olarak altıncı bir namazın farz olduğunu ifade etmektedir.⁶⁷ Ayetteki «Nafile» kelimesinden maksat da bildiğimiz gibi, yapılması veya terki caiz olan nafile demek değildir. Eğer bu manada olsaydı, Resûlullah'a has bir ibadet olmaktan çıkardı. Buradaki manası, “ümmetine farz kılınmış namazlardan fazla olarak farz kılınan” demektir.⁶⁸

“Senin Rabbin, gecenin bazen üçte ikisine yakın bir kısmını, bazen yarısını, bazen üçte birini ibadetle geçirdiğini, senin yanında yer alan müminlerden bir cemaatin da böyle yaptığını elbette biliyor. Gece ve gündüzü yaratıp sürelerini belirleyen Allah'tır. O sizin bu gece ibadetini gözetemeyeceğinizi bildiği için, lütuf ve merhametiyle size yeniden bakıp muaf tuttu. Artık Kur'an'dan kolayınıza gelen miktarı okuyun. Allah bilmektedir ki aranızda hastalananlar olacaktır. Kimileri Allah'ın lütfundan nasiplerini aramak için yol tepecek, dünyanın çeşitli yerlerinde dolaşacaklardır. Bazıları Allah yolunda muharebe için sefere çıkacaklardır. Haydi artık Kur'an'dan, kolayınıza gelen miktarı okuyun. Namazı hakkıyla ifa edin...”⁶⁹

Bu ayet-i kerime ile yüce Allah, mü'minler için bir

⁶⁶İsra, 17/79.

⁶⁷ Süleyman Ateş, III/1547.

⁶⁸ez-Zemahşerî, II/660; Celaluddin Muhammed b.Ahmed b. Muhammed el-Mahalli ve Celaluddin Abdurrahman b. Ebu Bekir es-Suyûti, *Tefsiru'l İmâmeyni'l-Celâleyn*, Dâru İbn. Kesir, Beyrut, 2011, s.290.; Muhammed Ali es-Sabûni, II/627.

⁶⁹ Müzzemmil, 73/20.

lütuf olarak, onların üzerindeki gece namazı yükümlülüğünü hafifletmiş ve isteğe bağlı bir tatavvu haline çevirmiştir. Gece ibadetine gücü yetenlerin bunu yapmalarının iyi olduğunu ifade ederek, gücü yetmeyenlerden bu yükümlülüğü kaldırmıştır. Yüce Allah ayette; geceleyin namaz kılmak, hastalara, ticaret için yolculuk yapanlara ve Allah yolunda cihad edenlere çok zor geldiği için onların yükünü hafifletmiştir. Çünkü hastalar, hastalıkları sebebiyle teheccüd namazı kılamazlar. Yolcular ve mücahitler de, gündüz zor ve yorucu işlerle meşgul oldukları için, gece namazı için kalkmaları onlar için büyük bir meşakkat olacağından dolayı, Allah onların bu yükünü hafifleterek isteğe bağlı bir hale dönüştürmüştür. Bu durum ise, Hz. Peygamber için söz konusu değildir. Çünkü Allah, "*Gündüz senin için geniş bir vakit var*"⁷⁰ buyurmuştur. Dolayısıyla, Hz. Peygamber için teheccüdün farziyeti nesh edilmemiştir.⁷¹

Hz. Aişe, Müslümanların Resûlullah ile birlikte gece namazını nasıl kılmaya başladıklarını beyan ederek buyuruyor ki:

"Resulullah'ın bir hasırı vardı. Resûlullah onu geceleri hücre haline getiriyor ve içinde namaz kılıyordu. Gündüz ise o hasırı serip üzerinde oturuyordu. Bunun üzerine insanlar Resulullah'ın etrafında toplandılar, onun kıldığı gibi namaz kılmaya başladılar. Ve sonunda iyice çoğaldılar. Bu hali gören Resulullah: "*Ey insanlar, amellerden gücünüzün yettiğini yapın. Zira siz usanmadıkça Allah usanmaz. Allah katında amellerin, en sevimsisi az da*

⁷⁰ Müzzemmil, 73/7.

⁷¹el-Cessâs, Ebû Bekir Ahmet b. Ali er-Razi, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Thk. Muahmmmed Sâdık Kahâvi, Beyrut, 1985, V/367; er-Râzi, Fahrudin, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, XXX/165.; ez-Zuhayli, , *et-Tefsîru'l-Münir*, XXIX/210.

olsa devamlı olanıdır."⁷² buyurdu.

Taberi, Hz. Aişe'nin bu hadisi rivayet ettikten sonra şunları söylediğini zikretmiştir: "Resûlullah'a bu surenin baş tarafındaki ayetler inince, Müslümanlar gece namazının kendileri için farz olduğunu düşündüler. Öyle ki, bazıları namaz kılariken ayakta durmak için kendilerini iplerle bağlıyorlardı. Allah bunların, kendi rızasını kazanmak için sıkıntıya girdiklerini görünce, bunu onlardan kaldırdı. Bu surenin son ayetini indirerek onların sadece farz olan ibadetleri yapmalarını emretti. Gece ibadetini ise nafil kıldı."⁷³

Ayette geçen "*Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun*" emri ile "namaz kılma" kastedilmiştir. Çünkü Kur'ân okumak, namazın parçalarından biridir. O halde, burada, cüz'ü zikredilmiş, bunun bütünü kastedilmiştir. Buna göre, "sizler, kolayınıza geldiği kadar (gece) namaz kılın" demektir.⁷⁴

2. Gece Namazının Farziyyetinin Mensuh Olduğunu Söyleyenlerin Görüşü

Müfessirlerden bir kısmı da ilk inen surelerden olan Müzzemmil Sûresinin ilk ayetlerinde, hem Peygamberimize hem de tüm Müslümanlara farz kılınan gece namazının, beş vakit namazın farz kılınmasıyla birlikte aynı surenin yirminci ayetiyle nesh edildiğini söylemişlerdir. Dolayısıyla gece namazı kılma yükümlülüğü hem Peygamberimizden hem de ümmetinden kaldırılmış, isteğe bağlı bir nafil haline dönüşmüştür. Buna rağmen Peygamberimiz vefat edene dek bu ibadeti hiç terk etmemiştir. Nesh görüşünü savunan müfessirler Müzzemmil

⁷² Buhâri, Kitabu'l-Libâs,5861, VII/155; Müslim, Kitâbu Salati'l Müsâfirin,782,I/540.

⁷³et-Taberi , XI/178.

⁷⁴el-Kurtubi, XIX/54.; Razi, XXX/694.

Suresinin ilk ayetlerinde farz kılınan gece namazının ne kadar süre sonra nesh edildiği konusunda da ihtilaf etmişlerdir. Bu süre, bir yıl ile on yıl arasında değişmektedir. Konu ile ilgili rivayetlere şöyle bir göz atalım.

Müslim, Zürrare b. Ebû Evfa'dan gelen ve Sa'd b. Hişâm b. Amir, Allah yolunda gazaya çıkmak istedi... diye başlayan uzunca bir hadis rivayet eder. Hadisin ilerleyen kısımlarında Sa'd b. Hişâm şöyle diyor: Ben Âişe'ye şunu sordum. Bana Rasûlullah'ın gece namazı kılması hakkında bilgi verir misin? Şöyle dedi: Sen: "Ey sarınıp, bürünen" buyruğunu okumuyor musun? Ben de okuyorum dedim, şöyle dedi: Aziz ve celil olan Allah, bu sürenin baş taraflarında gece namazı kılmayı farz kıldı. Peygamber ve ashabı bir sene boyunca gece namazı kıldılar. Yüce Allah, bu sürenin son bölümlerini on iki ay süreyle semada tuttu. Nihayet yüce Allah bu sürenin sonunda hükmü hafifleten buyrukları indirdi. Böylelikle önceden farz iken daha sonra gece namazı tatavvu oldu..."⁷⁵

Vekî Mis'ar'dan o da Simak el-Hanefi'den naklettiğine göre, İbn Abbas şöyle demiştir: "Müzzemmil Sûresinin baş tarafları nazil olunca, mü'minler yaklaşık Ramazan ayında kıldıkları kadar gece namazı kılıyorlardı. Nihayet onun son bölümleri nazil oldu. Sûrenin baş tarafları ile son taraflarının inişi arasında bir sene zaman vardı."⁷⁶

Said b. Cübeyr dedi ki: "Peygamber (sav) ve ashabı on yıl boyunca gece namazı kıldı. On yıl sonra: "*Şüpheli yok ki Rabbim senin ve seninle beraber olanlardan bir kesiminin gecenin üçte ikisinden az, ayakta durduğunu bilir*"⁷⁷ buyruğu nazil oldu ve böylelikle Allah, yükümlülük-

⁷⁵Müslim, Kitâbu Salati'l Müsâfirin, 746, I/513.

⁷⁶Ebû Davut, Kitâbu's Salât, 1305, II/32.

⁷⁷Müzzemmil, 73/20.

lerini hafifletti.”⁷⁸

Celaluddin es-Suyûti ise, önceleri teheccüdün Resûlullah için vacip olduğunu, fakat İsrâ suresi yetmiş dokuzuncu ayeti inince ayette geçen “*nâfileten leke*” ifadesiyle bu hükmün nesh olduğunu dolayısıyla Peygamberimiz için de vücûbiyetin kalktığını söylemiştir.⁷⁹

Bazıları da gece namazını farz kılışının hicretten sonrasına kadar devam ettiğini ve Medine'de nesh olduğunu söylemiştir. Çünkü yüce Allah: “...Allah sizden hastalananlar olacağını, diğer bir kısmının da Allah'ın lütfundan arayarak yeryüzünde yol tepeceklerini başka bir kısmının da Allah yolunda çarpışacaklarını bilir...”⁸⁰ buyurmaktadır. Cihad ise ancak Medine'de farz kılınmıştır. Buna göre namaz kılınacak vakitlerin açıklanması Mekke'de olmuştur.⁸¹ Gece namazının farziyeti ise yüce Allah'ın: “Geceleyin de sana has bir nâfile olmak üzere onunla (Kur'ân ile) namaz kıl”⁸² buyruğu ile nesh olmuştur.

İbn Abbas bu konuda şöyle demektedir: “Rasûlullah Medine'ye gelince; yüce Allah Müzzemmil Sûresi yirminci ayetiyle gece namazının farziyyetini nesh etmiştir.”⁸³

3. Gece Namazının Hiç Farz Kılınmadığını Söyleyenlerin Görüşü

Bazı müfessirlere göre yüce Allah'ın: “Artık Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun” buyruğu, gecenin tamamının, yarısının, yarıdan azının ve yarıdan fazlası-

⁷⁸Kurtubi, XIX/34.

⁷⁹Suyûti, *Hasâis*, II/326

⁸⁰ Müzzemmil, 73/20.

⁸¹ Hamdi Yazır, XIII/5439.

⁸²İsrâ, 17/79.

⁸³Kurtubi, XIX/55.

nın namazla geçirme hükmünü nesh etmiştir. Ayrıca bu ayetin iki anlama gelme ihtimali vardır. Birincisine göre; bu ikinci bir farzdır, çünkü onunla başka bir farz kaldırılmış bulunmaktadır. Diğer bir görüş de bunun kendisiyle başkası kaldırıldığı gibi, yine kendisinin başkası ile kaldırıldığı nesh olmuş bir farz olma ihtimalidir. Çünkü yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "*Gecenin bir kısmında da sana has nafîle olmak üzere onunla (Kur'ân ile) gece namazı kıl! Umulur ki Rabbin seni övülmüş bir makama gönderir.*"⁸⁴Bu durumda yüce Allah'ın: "*Gecenin bir kısmında sana has nafîle olmak üzere onunla gece namazı kıl*" buyruğunun kendisine farz kılınanın dışında, kendisine kolay geleni okuyarak teheccüd kılması ihtimalini de taşımaktadır.

O bakımdan Şafiî şöyle demektedir: Bu durumda yapılması gereken sünnet ile bu iki manadan birisine dair delili araştırıp, bulmaktır. Rasûlullah'ın sünnetinde, beş vaktin dışında farz bir namazın bulunmadığını gördük.⁸⁵

Elmalılı Hamdi ve Sait Şimşek gibi müfessirler de aslında gece namazının hiç farz kılınmadığını, Peygamberimizle birlikte tüm mü'minlere nafîle olduğunu söylemektedirler.⁸⁶

Yukarıda aktardığımız görüşleri değerlendirdiğimizde, bizim kanaatimiz, gece namazının Peygamberimiz vefat edene kadar, ona gece ibadetinin farz olduğu yönündedir. Peygamberimize farz olan bu namaz onun dışındaki diğer Müslümanlara nafîledir.

Ganimetlerin Beşte Birinden Pay Alması

İslam öncesi Arap toplumunda, savaşlardan elde edilen ganimetler bir yerde toplanıp belirli bir düzenle

⁸⁴İsra, 17/79.

⁸⁵Kurtubi, XIX/54.

⁸⁶Hamdi Yazır, XIII/5425; Sait Şimşek, III/236.

taksim edilmiyordu. Savaşa katılan kişiler, ne kadar ganimet toplamışlarsa hepsi kendilerinin oluyor ve bu yüzden de savaş sonrası, yağma eder gibi ganimet toplama yarışına giriyorlardı. Hatta bazen, sırf ganimet elde etmek için savaş çıkarıyorlardı.

İslam'ın gelmesiyle ganimetler bir yerde toplanmaya ve belirli bir düzenle taksim edilmeye başlanmıştır. Yüce Allah, Bedir savaşından elde edilen ganimetlerin paylaşımı konusunda Peygamberimize taksimatın nasıl yapılacağını soran Müslümanlara, Enfal suresinin ilk ayetinde “*Ganimetler Allah ve Peygamber'e aittir*” şeklinde cevap vererek, bu konuda ölçünün, Allah ve Resulü tarafından konulduğunu vurgulamıştır. Daha sonra, aynı surenin kırk birinci ayetinde, ganimetlerin beşte birinin Allah'a ve Resulü'ne ait olduğunu belirtmiş ve kimlere dağıtılması gerektiğini de açıklamıştır.

Bizim üzerinde duracağımız konu, savaş sonucu elde edilen ganimetlerin ve savaşmaksızın elde edilen Fey'in beşte birinin dağıtımının, Peygamberimize tahsis edilmesidir. Konu ile ilgili ayetlere baktığımızda bu tahsisatın net bir şekilde ifade edildiğini görürüz.

“Eğer Allah'a ve kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, hak ile bâtılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile karşılaştığında (Bedir savaşında) bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resulüne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir.”⁸⁷

“Savaş olmaksızın fethedilen ülkelerin halklarına ait mallardan Allah'ın, Peygamberine nasip ettiği ganimetler; Allaha, Resulüne, (onun yakın) akrabalarına, yetimle-

⁸⁷Enfal, 8/41.

re, fakirlere ve yolda kalmış gariplere aittir...”⁸⁸

Peygamberimiz, bu beşte birlik payın bir kısmını kendisi ve ailesinin ihtiyaçları için harcamış, bir kısmını yetimlere ve yoksullara dağıtmış, geri kalanları da beytül-mal’a katmıştır.⁸⁹ Peygamberimizin ganimetlerden elde ettiği payın dışında başka bir geliri de yoktu. İleride açıklayacağımız gibi, onun sadaka ve zekât alması haramdı. Bu yüzden bu tahsisat gerekliydi.

Ancak başta da ifade ettiğimiz gibi, hasais konusunu çok genişleten ve abartan Suyûti, şöyle bir rivayet aktarır: İbn Abdu’l Berr şöyle demiştir: "Peygamberimiz, ganimet malı henüz taksim edilmeden istediğini alma hakkına sahiptir ki, O'nun bu hakkına Sehm-i Safiyy denilmektedir. Bu, sahîh eserlerde vardır ve pek meşhurdur. Siyer âlimleri O'nun bu hakkı hususunda herhangi bir ihtilâfa düşmemişlerdir. Aynı zamanda âlimler; bunun Peygamberimize mahsûs olduğu üzerinde de ittifak etmişlerdir."er-Râfi’î, Zülfikâr adlı kılıcın, böyle alındığını söylemiştir.⁹⁰

Bu rivayette de Resûlullah'ın yapmadığı bir şey ona atfedilmiş ve onun yanlış tanınmasına sebep olacak ifadeler kullanılmıştır. Oysa Hadis kaynakları Peygamberimizin ganimet dağıtımını konusundaki uygulamalarını geniş bir şekilde bize aktarırlar. Bu hadisleri incelediğimizde, onun beşte birlik kısmın dışında bir çöp bile almadığını hatta yukarıda da ifade ettiğimiz gibi beşte birinin tamamını da kendisi için harcamadığını kendi ifadelerinden aktarıldığını görürüz. Örneğin Ebû Dâvud, Amr b. Abese'den gelen şöyle bir rivayet aktarmıştır: Peygam-

⁸⁸ Haşir,59/7.

⁸⁹Buhari, Kitabu’l Ferâiz,6728, VIII/149; Müslim, Kitâbu’l-Cihad ve’s Siyer, 1759, III/1380.

⁹⁰Suyûti, *Hasâisu’l Kübrâ*, II/421.

ber (sav) şöyle buyurmuştur: "*Sizin ganimet malı olarak elde ettiğiniz şeylerden, benim şu elimdeki çöp kadar şahsî bir hakkım yoktur. Sadece Allah'ın emrettiği beşte bir hakkım vardır. O da sonunda yine size dönmektedir.*"⁹¹

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, yüce Allah Peygamberimizin geçimini sağlayabilmesi için, ona ganimetlerden beşte bir oranında pay ayırmıştır. Bu payı da tek başına harcamamış, ayette ifade edilen yoksullara yetimlere de dağıtmıştır. Bunun ona verilen özel bir hususiyet olarak zikredilmesi ve abartılmasına da gerek olmadığı kanaatindeyiz.

Sadaka ve Zekât Almasınının Haram Olması

Peygamberimiz ve aile efradınının zekât ve sadaka alması yasaklanmıştır. Konu ile ilgili pek çok sahih hadis-i şerif vardır. Biz bunlardan birkaç tanesini zikrederek kısaca değerlendireceğiz.

Müslim'in, Harun b. Maruf'tan aktardığı bir rivayette göre, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "*Sadakalar, Muhammed'e, O'nun âline helal değildir! Bunlar, insanların mallarının kiridir.*"⁹²

Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor: "Hasan b. Ali zekât hurmasından bir tanesini alıp, hemen ağzına attı. Resûlullah (sav): "*Hey! Bırak onu! Bilmiyor musun, biz zekât yemiyoruz!*" veya: "*Bize zekât helâl değildir!*" diye müdahale etti."⁹³

Yine Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (sav), kendisine bir yiyecek getirilince, mahiyeti hakkında sordurdu. Eğer "hediye olduğu" söylenirse ondan yerdi, "sadaka olduğu" söylenirse yemeyip ashabına, "Siz yiyin!"

⁹¹Ebû Davut, Kitabı Cihad, 2755, III/82.

⁹²Müslim, Zekât,1072, II/754.

⁹³Buhârî, Zekât 1491,II/127; Müslim, Zekât,1069,II/751.

derdi."⁹⁴

Zekât ve sadaka, verilecek kimselere acınarak verilir ve alan kişi de mahcup bir durumdadır. Dolayısıyla Peygamberimiz ve birinci derece yakınları, böyle bir pozisyona düşmesin diye yüce Allah onların sadaka ve zekât almasını yasaklamıştır. Ayrıca, zekât vermeyi emreden bir dinin temsilcisinin, kendi şahsına veya ailesine zekât alması hoş karşılanmaz hatta dedikodulara sebep olabilir.

SONUÇ

Sırf Peygamberimize has olarak emredilen, yasaklanan ve nimet olarak sunulan konuları, ağırlıklı olarak Kur'an çerçevesinde incelediğimiz bu çalışmamızda, konuyu birkaç başlık altında inceledik. Hasais ve delail kitaplarındaki gibi yüzlerce başlık altında ve ayrıntılara dalarak incelemedik. Başta da ifade ettiğimiz gibi amacımız bu konudaki gereksiz ayrıntıların olmadığı, özellikle Kur'an çerçevesinde hasais olarak zikredilebilecek konuları alarak değerlendirdik. Hasais kitaplarındaki gibi ayrıntılara girildiği zaman, Peygamberimizi yücelteceğim diye onu aşağılanacak konulara düşürebilirdik. Bu yüzden biz, onun fizyolojik olarak bizim gibi bir insan olduğunu unutmadan, onun risalet misyonunun ve örnekliğinin öne çıkarılması gerektiğine inanıyoruz.

Hasais kitaplarında var olan ve Kur'an'da da zikredilen bazı konuları da hasais olarak düşünmediğimiz için çalışmamıza dâhil etmedik. Örneğin Hucurât Sûresinin ilk beş ayetinde Peygamberimize saygılı ve kibar davranmayı, onunla konuşurken yüksek sesle değil, anlaşılabilir kısık bir sesle saygılı bir şekilde konuşmayı emreden

⁹⁴Buhârî, Kitâbu'l Hibe 2576,III/155; Müslim, Zekât,1077,II/756.

ayetler, her Müslümanın bir büyüğüne karşı nasıl davranması gerektiğini öğreten ayetlerdir. Yine Mücadele Sûresinin on iki ve on üçüncü ayetlerinde, peygamberimizle özel konuşmak isteyenlerin, konuşmadan önce sadaka vermeleri emredilip sonra bir sonraki ayette sadaka verme konusunda serbest bırakılmaları da lüzumsuz konuşmalarla, Peygamberimizin değerli vakitlerinin işgal edilmemesi istenmiştir. Aynı şekilde, biz insanların önemli konularda olan insanları, çok önemli olmayan şahsi problemlerimizle meşgul etmememiz gerektiğini de bize öğretmektedir. Yine Ahzap Sûresinin elli üçüncü ayetinde, Peygamberimizin evine izinsiz girilmemesi, yemeğe davet edilmişlerse yemekten sonra çok fazla oturup sohbetle dalınmaması, Peygamberimizin bundan rahatsız olacağı, ama onun kalkıp gitmeleri konusunda onları uyarılmaktan utanacağı hatırlatılarak, biz mü'minlerin de biri birimize karşı bu konularda nezaketli olmamız önerilmiştir. Kısaca bu tür ayetler her ne kadar Peygamberimiz ve ashabı arasında geçen olayları anlatıyorsa da genelde tüm mü'minleri ilgilendirdiği için, temel ahlak ilkelerini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdübâki, Muhammed Fuad (1968), *el-Mu'cemü'l Müfehres lil elfâzi'l Kur'an'il Kerim*, Çağrı yay. İstanbul, 1986.
- Abdullah b. Abbas (68/687), *Tenviru'l-Mikbâs min Tefsiri İbni Abbas*, Thk. Mecduddin Muhammed b. Yakup Firûzâbâdi (817/1414), Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut, 2011.
- Ahmed b. Hanbel (241/855), *el-Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvutî, Beyrut, 2001, (I-XXXXV).

- Ateş Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat ve Milliyet Gazetecilik, İstanbul, 1995, (I-VI).
- el-Beyhâkî, Ahmed b. el-Huseyin b. Ali b. Musa el-Husrevcirdî el-Horsanî Ebû Bekir (458/1065), *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâlü Sâhibu's-Şerîa*, Beyrut, 1984, (1-7).
- el-Buhâri, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah (256/870), *Sahih-u'l-Buhâri*, Thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır, Şam,2000.(I-IX).
- el-Cessâs, Ebû Bekir Ahmet b. Ali er-Razi (370/981), *Ahkâmu'l-Kur'an*, Thk. Muhammed Sadık Kahâvi, Beyrut,1985,(1-5).
- Ebû Bekir Abdurrahman b. Hemmam es-San'âni (211/826), *el-Mussannef*, Thk. Habiburrahman el-A'zami,Beyrut,1993, (I-XI).
- Ebû Davut, Süleyman b. el-Eşhas b. İshak b. Beşir b. Şeddat b. Amr el Ezdi (275/889), *Sünen-i Ebû Davut*, Thk. M.Muhyiddin Abdu'l-Hamid, Mektebetu'l Asri, Beyrut, ts. (I-IV).
- Elmalılı Hamdi Yazır (1942), *Hak Dini Kur'an Dili*,Eser Neşriyat, İstanbul ts.,(I-X).
- İbn Kesir, Ebû'l Fidâ İsmail (774/1373), *Tefsiru'l Kur'an'il Azim*, Dâru'l Marife, Beyrut, 1979,(I-IV).
- İbnu'l Arâbi, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah (543/1148), *Ahkâmu'l Kur'an*, Thk. Abdulkadir Ata, Beyrut, 2003, (I-IV).
- İbnu'l Mulgın Siracuddin Ebû Hafs Ömer b.Ali b. Ahmed (804/1401),*Ğâyetu's Sûl Fi Hasâisu'r Rasûl*, Thk. Abdullah Bahruddîn Abdullah, Beyrut,1993.
- İslamoğlu Mustafa, *Üç Muhammed*, Denge yay., İstanbul, 2001.

- Karaman Hayrettin vd, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB. Yayınları, Ankara, 2007, (I-V).
- el-Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir b. Ferh el-Ensâri (671/1273), *el-Câmiu li Ahâmi'l Kur'an*, Thk. Ahmet Berdûni ve İbrahim Atfiş, Kahire 1964, (20 cilt 10 Mücellled).
- Kutup Seyyid (1966), *Fi Zilâli'l Kur'an*, Dâru's-Şurûk, Beyrut 1986 (I-VI).
- el-Mahalli, Celaluddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (864/1459), *Tefsîru'l İmâmeyni'l Celâlleyn*, Dâru ibn Kesir, Beyrut, 2011.
- Mehmed Vehbi (1949), *Hulâsat'ul Beyan Fi Tefsir'ül Kur'an*, Üçdal Neşriyat İstanbul,1968, (I-XVI).
- el-Mevdûdî, Ebû'l-Â'lâ (1973), *Tefhîmü'l-Kur'an*, Terc. Heyet, İnsan yay. İstanbul, 1987, (I-VII).
- Müslim b. Haccac Ebû'l-Hasan el-Kuşeyri (261/875), *Sahih-i Müslim*, Thk. M. Fuad Abdulbâki, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l-Arabî, Beyrut, ts,(I-V).
- Öz Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İsar Vakfı yay. İstanbul, 2008.
- er-Râzî, Fahrüddin, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer (606/1209), *Mefâtihu'l-Ğayb*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut,2000,(1-32).
- es-Sabûni, Muhammed Ali, *Ravâiu'l-Beyan Tefsîru Âyâti'l- Ahkâmi Mine'l-Kur'an*, Dersaadet, İstanbul,ts., (I-II).
- es-Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman Ebû Bekir (911/1505), *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut,1985 (I-II).
- Tefsîru'l İmâmeyni'l Celâlleyn*, Dâru ibn Kesir, Beyrut, 2011.
- Şimşek Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan yay.

İstanbul,2012,(I-V).

et-Taberi, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir (310/922),
Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'an, Dâru'l-Hadis,
Kahire, 2010, (I-XII).

el-Vâhidi, Ebû'l Hasan Ali b. Ahmed b. Muammed
(468/1076), *Esbâbu Nüzulü'l-Kur'an*, Thk. Asım b. Abdu'l-
Muhsin el-Humeydan, Dâru'l-Islah, Dammam,1992.

Yıldırım Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*,
Anadolu Yayınları. İstanbul ts.(I-XIV).

ez-Zemahşeri, Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Mu-
hammed (538/1143), *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-
Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, Beyrut,1995, (I-
IV).

ez-Zuhayli, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsîru'l-Münîr*,
Şam,1418. (1-30).